

Andrea LOUKOTOVÁ

Lékaři, lazebníci a porodní báby z řad moravských novokřtěnců v 16.–17. století

Abstract: *The Anabaptist Physicians, Barber-Surgeons and Midwives in the 16th and 17th Century*

The Anabaptist physicians, barber-surgeons and midwives played an important part in the medicine of the 16th and 17th century. They were required by both the Bohemian and Moravian nobility, regardless of their theological radicalism, for their skilfulness and for the increasing demand for physicians in the 16th century. In consequence of their long-term absence in the Anabaptist communities, caused by the travels to the noble patients, the physicians and barber-surgeons were predisposed to be independent and reluctant to submit to the order prevailing in the Anabaptist communities. Still, they belonged to the most prominent members of the fellowship. The Anabaptist midwives were, similarly to the physicians and barber-surgeons, demanded by the Moravian nobility, but for the lack of sources, the substance of the Anabaptist midwifery remains unknown.

Key words: *the Anabaptists – Moravian nobility – Bohemian nobility – medicine – physicians – barber-surgeons – midwives*

Novokřtěnci, jejichž učení v 16. století zasáhlo řadu evropských regionů, patřili k nejradikálnějším proudům rozmáhající se reformace. Příslušníci této sekty podstupovali v dospělosti nový (pravý) křest, neboť zastávali názor, že nemluvňata, která ke křtu tradičně přistupovala, si nejsou schopna uvědomovat závažnost tohoto aktu. Mimo to, že zpochybňovali i některé další svátosti,¹ neuznávali žádnou ze stávajících církevních struktur a vůbec veškeré pozemské výtěžky církve,² jež podle nich jen zahlcovaly víru prázdňnými gesty, vystupovali také s revolučním programem

1 Kromě křtu byli ochotni zařadit do své liturgické praxe pouze eucharistii. Nicméně i tu vnímali spíše symbolicky, neboť popírali učení o transsubstanciaci a zdůrazňovali funkci vzpomínkového aktu. Podrobněji viz H. Wayne Walker PIPKIN, *Scholar, Pastor, Martyr. The Life and Ministry of Balthasar Hubmaier (1480–1528)*, Praha 2008.

2 Novokřtěnci odmítali také svěcení předmětů, vzývání svatých, konání poutí a procesí, ušní zpověď či odvádění odpustků. Dobrý křesťan si vystačí s prostou modlitbou a upřímným pokáním. Srov. Jiří

sociálním. Novokřténství, zvláště ve svých počátcích, se radikálně stavělo proti autoritě vrchnosti, proti principu skládání přísah, a také považovalo za nepřístojné, aby křesťan u sebe nosil zbraně či se jakkoliv angažoval ve válečných nebo jiných násilných záležitostech.³ Jestliže požadavek „překřtívání“ byl nepřijatelný zejména pro teologické kruhy, jejich nekompatibilita se stávajícím fungováním společnosti znepokojovala zase světské vrchnosti. Z těchto důvodů byli novokřtění nemilosrdně pronásledováni ve většině evropských regionů, především na území říše. Vyskytly se však i územní výjimky, kde mohli novokřtění z marginalizované hrstky sektářů vytvořit stabilní společenství aktivně interagující se svým okolím, obzvláště v ekonomické sféře. K těmto výjimkám patří také Morava.⁴

Na Moravě se novokřtění usadili nejprve v Mikulově, odkud se dále stěhovali do dalších jihomoravských obcí. Ve třicátých letech se většina existujících komunit zreformovala pod vedením Jakuba Huttera, čímž vznikla specificky moravská odnož novokřtěnců – huteritů.⁵ Tyto novokřtence, jejichž nejvýraznějším rysem pro tehdejšího pozorovatele byl princip společného majetku, začala moravská šlechta velmi brzy vyhledávat jako žádané specialisty, a to jednak v oblasti řemesel (huteritů vynikali ve výrobě keramiky, ve zpracování kovů, v projektování a stavbě mlýnů, pivovarů, pil, cihlen či vodních staveb), jednak v oblasti správy hospodářských objektů (zejména vrchnostenských dvorů, mlýnů či pivovarů) a v neposlední řadě také v lékařském a lazebnickém umění.⁶

Zatímco o působení novokřtěnců na Moravě existuje celá řada publikací,⁷ jejich lékařství a lazebnictví zůstává stále spíše okrajovou záležitostí, novokřtěnské babičství pak

ČERNÝ – Soňa ČERNÁ – Pavlína KLEIBEROVÁ, *Glaidt, Hubmaier, Spittelmaier. Tři texty mikulovských novokřtěnců*, Olomouc 2011.

3 Claus-Peter CLASEN, *Anabaptism. A Social History (1525–1618)*, Ithaca – London 1972, s. 172–183.

4 Jaroslav PÁNEK, *Religious Liberty and Intolerance in Early Modern Europe. The Wiedertäufer in Moravia, the Predecessors of the North American Anabaptists*, Historica. Historical Sciences in the Czech Republic, Series Nova 2/32, 1995 (vyd. 1997), s. 109.

5 Zatímco huteritů sami sebe označovali jako bratry a sestry a přízvisko „huterští“ sloužilo spíše vnějším pozorovatelům k rozlišení jednotlivých novokřtěnských sekt, v moravských pramenech nacházíme s výraznou převahou termín novokřtění (či v německé podobě Wiedertäufer). Vzhledem k tomu, že huteritů se stali nejpočetnější moravskou novokřtěnskou sektou, užívá se v literatuře pro huterity paralelně i obecný termín novokřtění.

6 Jaroslav PÁNEK, *Moravští novokřtění (Společenské a politické postavení předbělohorských heretiků, sociálních reformátorů a pacifistů)*, ČČH 92, 1994, č. 2, s. 242–256; František HRUBÝ, *Die Wiedertäufer in Mähren*, Leipzig 1935.

7 Mezi klasické, stále však hojně citované práce patří předně František KAMENÍČEK, *Zemské sněmy a sjezdy moravské. Jejich složení, obor působnosti a význam od nastoupení na trůn krále Ferdinanda I. až po vydání Obnoveného zřízení zemského (1526–1628). III. díl*, Brno 1905. F HRUBÝ, *Die Wiedertäufer*. V posledních letech zejména J. PÁNEK, *Moravští novokřtění*, s. 242–256. Z archeologického hlediska Jiří PAJER, *Studie o novokřtěncích*, Strážnice 2006. Ze zahraniční historiografie především edice novokřtěnských kronik, z nichž nejkomplexnější a nejaktuálnější je Andreas Johannes Friedrich

tématem takřka opomíjeným. Lékaře a lazebníky zmiňují klasické práce Josefa Losertha z konce 19. století⁸ a Lydie Müllerové z roku 1927,⁹ obě se však primárně zabývají obecným fungováním novokřtěnských komunit. Samostatné studie o novokřtěncích věnující se lékařskému a lazebnickému řemeslu publikovali John L. Sommer¹⁰ a Robert Friedmann¹¹ v polovině minulého století. Sommer čerpal převážně z Losertha, jehož závěry doplnil o poznatky z novokřtěnských školních řádů a protinovokřtěnských polemik valtického jezuitského faráře Christopha Andrease Fischera. Friedmann neusiloval o obecnou charakteristiku lékařů a lazebníků, naopak vyselekoval jedince, více či méně známé novokřtěnské lékaře, a popsal jejich životní osudy. Nejaktuálnější počín na toto téma představuje krátký článek Martina Rothkegela, jenž vyšel jako kapitola populárně naučné příručky o působení novokřtěnců v Mikulově a okolí.¹² Pořád ale zbývá, což ostatně přiznávají i autoři daných studií, spousta otázek a množství nevyužitých, nebo jen částečně využitých pramenů pro budoucí bádání.

Cílem tohoto příspěvku je představit problematiku novokřtěnských lékařů, lazebníků a porodních bab, uvést ji do domácí historiografie a na konkrétním typu pramene ukázat možnosti (a také limity) bádání na toto téma. Záměrem předkládané studie není (a ani nemůže být) obsažení tématu v celém jeho rozsahu, naopak ji lze považovat spíše za jakousi úvodní stať k nadcházejícímu výzkumu. I z toho důvodu nebude tolik formulovat závěry, jako více klást otázky.

Lékaři, lazebníci a porodní báby ve službách šlechty

Lékaři a lazebníci z řad novokřtěnců dosáhli značného věhlasu především na Moravě, jejich služby však byly vyhledávány také v Čechách. Doklady lze najít v první řadě v jejich vlastních kronikách, v nichž byly evidovány nejvýznamnější události novokřtěnských obcí nejen na Moravě. Tyto kroniky zdůrazňují zejména význam lékaře Geoga Zobela, svého

ZIEGLSCHMID, *Die älteste Chronik der Hutterischen Brüder*, New York 1943. Dále např. Josef LOSERTH, *Der Communismus der Mährischen Wiedertäufer. Beiträge zu ihrer Geschichte, Lehre und Verfassung*, Wien 1897; Lydia MÜLLER, *Der Kommunismus der mährischen Wiedertäufer*, Leipzig 1927; C.-P. CLASEN, *Anabaptism*. Významnou zahraniční platformou pro studium o dějinách (nejen moravských) novokřtěnců je americké periodikum *Mennonite Quarterly Review*.

8 J. LOSERTH, *Der Communismus der Mährischen Wiedertäufer*, s. 141–144.

9 L. MÜLLER, *Der Kommunismus der mährischen Wiedertäufer*, s. 102.

10 John L. SOMMER, *Hutterite Medicine and Physicians in Moravia in the Sixteenth Century and After*, *Mennonite Quarterly Review* 27, 1953, č. 2, s. 119–120.

11 Robert FRIEDMANN, *Hutterite Physicians and Barber-Surgeons*, *Mennonite Quarterly Review* 27, 1953, č. 2, s. 128–136.

12 Martin ROTHKEGEL, *Léčitelské umění huterských bratří. Zázrační lékaři z Mikulova*, in: Milada Rigasová (ed.), *Novokřtění v Mikulově a okolí*, Mikulov 2014, s. 27–29.

času představeného celého lékařského a lazebnického řemesla, který dokonce dvakrát cestoval k císařskému dvoru Rudolfa II., kde si žádali jeho odborné znalosti, a to nejprve v roce 1581 a poté roku 1599.¹³ Novokřtěnský lékař Zobel se od roku 1581 podílel také na léčbě Adama II. z Hradce těžce stíženého dnou, jenž si dokonce opakovaně nechal dovážet léky od novokřtěnců z Mikulova, jak je patrné z částek vyplácených formanům a poslům evidovaných v účtech hradeckého panství.¹⁴ Přítomnost jistého Eliáše Zobela (snad syna Georga Zobela) na dvoře Petra Voka z Rožmberka zmiňuje kronikář rožmberského rodu Václav Březan. Petr Vok si od jmenovaného Zobela nechal léčit poraněnou nohu, která mu „od toho ourazu schnouti [...] počínala“.¹⁵ Na rožmberském dvoře pobýval Zobel několik týdnů, nicméně v léčbě úspěšný nebyl. Březan trpce podotýká, že si přesto za své služby nechal zaplatit.¹⁶

Další doklady četných kontaktů novokřtěnských lékařů se svým ne-novokřtěnským okolím se nacházejí v pramenech osobní povahy, především v korespondenci. Tak kupříkladu Jan Diviš ze Žerotína držel ve svých službách novokřtěnského lazebníka Wolfa (*Wolffen Badern*), barvířského mistra z Čejkovic, kterého se na novokřtěncích dožadoval ve dvou listech z let 1612 a 1613.¹⁷ Jejich služeb hojně využíval také Karel starší ze Žerotína, jenž v roce 1605 píše alexovickým novokřtěncům, aby pro něj a pro jeho čeládku nechali „lázeň raničko zatopiti.“ Také žádal, aby mu do jeho pokoje připravili vanu tak, jak běžně činívali.¹⁸ Žerotín se na novokřtěnské lékaře neváhal obracet ani v čase své emigrace. V dopise datovaném do roku 1633 vyjadřuje starost nad nemocí své dcery Bohunky a nabádá ji, aby se co nejdříve svěřila do rukou lékařů. Zdravotní stav dcery totiž konzultoval s novokřtěnským lékařem Mattesem, jenž zhoršení jejího stavu přikládal nedostatečnému pouštění žilou.¹⁹

13 J. L. SOMMER, *Hutterite Medicine*, s. 119–120; A. J. F. ZIEGLSCHMID, *Die älteste Chronik*, s. 525–526.

14 František TEPLÝ, *O posledních novokřtěncích v jižních Čechách*, Časopis Společnosti přátel starožitností českých 38, 1930, č. 4, s. 95–102, zde s. 96–97; Milan KOVÁŘ, *Novokřtěnci na dominiu pánů z Hradce*, in: Václav Bůžek (ed.), *Poslední páni z Hradce (= Opera historica 6)*, České Budějovice 1998, s. 387–400, zde s. 397. Zatímco první jmenovaný odkazuje na „pověstného medika doctora Zobela z Mikulova“ (s. 96), kterým jistě myslí Georga Zobela působícího na dvoře Rudolfa II., druhý autor jej ztotožňuje s Eliášem Zobelem působícím na dvoře Petra Voka z Rožmberka.

15 Jaroslav PÁNEK (ed.), *Václav Březan, Životy posledních Rožmberků II*, Praha 1985, s. 547.

16 Tamtéž.

17 Marta BŘEZÍKOVÁ, *Listy Jana Diviše ze Žerotína novokřtěncům*, diplomová práce FF MU, Brno 2009, s. 50–51, 54–55.

18 „Protož Vás za to žádám, abyste pro mne a čeládku mou lázeň raničko zatopiti a mně v světničce nějakou vanu, v níž bych se mýti mohl, tak jakž jste prve ten obyčej zachovávali, způsobiti dali, tak abych přijeda tam hned se mýti jíti mohl.“ Vincenc BRANDL (ed.), *Spisy Karla staršího ze Žerotína. Listové psaní jazykem českým I*, Brno 1870, s. 410.

19 „Strany Tvé hlavy s mistrem Mattesem sem mluvil, ale on dává vinu Tobě, že nepouštíš žilou časně tak, jakž bys to činiti měla a jakž jsi prve činívala.“ František HRUBÝ, *Moravské korespondence a akta z let 1620–1636 II*, Brno 1937, s. 432–435.

Novokřtěnského lékaře se domáhal také František z Thurnu, když se v roce 1583 dozvěděl o zranění svého syna v bojích proti Turkům na chorvatsko-turecké hranici. Thurn požadoval, aby raněného Jana Jakuba co nejdříve převezli do Vlasatic, kde jej hodlal svěřit místním novokřtěnským lékařům, jak píše v dopise své dceři. Z následujícího listu vyplývá, že Jan Jakub do Vlasatic skutečně dorazil a místní lékaři jej úspěšně vyléčili.²⁰ Lékařské a lazebnické umění novokřtěnců zjevně získávalo u moravských šlechticů na důvěře a oblibě, a dokonce dokázalo v některých případech překonat i konfesijní bariéry. Příkladem budiž František z Ditrichštejna, horlivý katolík a stoupenec rekatolizace, v jehož službách se jako jeho osobní lékař pohyboval novokřtěnc Balthasar Goller, a to až do roku 1619, kdy byl Goller v Mikulově zavražděn.²¹ Kromě toho Goller proslul svým podílem na diplomatické cestě Adama z Herbersteina do Konstantinopole v letech 1607–1608, jíž se podle R. Friedmanna účastnil jako Herbersteinův osobní lékař.²² Z uvedených příkladů je zřejmé, že novokřtění lékaři a lazebníci vytvářeli svým ne-novokřtěnským kolegům nezanedbatelnou konkurenci, na což kupříkladu cech pražských chirurgů reagoval striktním zákazem všem jeho členům jakkoliv se s novokřtěnci stýkat.²³

Dokladem toho, že zkušenost s novokřtěnskými lékaři nemusela být vždy pozitivní, je dochovaná stížnost Petra Bošovského z Polanky z roku 1604, ve stručnosti zaznamenaná v konceptu listu Rudolfa II., v níž žaluje u císaře na jistého novokřtěnce Walthauzera Barvíře z Dambořic. Barvíř si údajně při pouštění žilou manžele Bošovského měl počínat tak nešetrně, že jí přivedl mnoho bolesti, trápení a nakonec i smrt. Rudolf II. pověřil Oldřicha z Kounic, aby celou záležitost prošetřil, a pokud by tomu bylo tak, jak líčí Bošovský, měl zmiňovaný novokřtěnc Bošovskému vynahradit škody, které mu svou nedbalostí způsobil.²⁴

Podstatně méně informací se dochovalo o novokřtěnských porodních bábách. V novokřtěnských kronikách nefigurují vůbec a v pramenech šlechtické provenience jen okrajově. Drobné zmínky lze nalézt opět v korespondenci žerotínské. V roce 1613 si

20 F. HRUBÝ, *Die Wiedertäufer*, s. 25.

21 Novokřtěnské kroniky označují za Gollerova vraha „bezbožného měšťana“ Eliase Schadnera. A. J. F. ZIEGLSCHMID, *Die älteste Chronik*, s. 714–715; R. FRIEDMANN, *Hutterite Physicians and Barber-Surgeons*, s. 129–130.

22 R. FRIEDMANN, *Hutterite Physicians and Barber-surgeons*, s. 129–130. Ze zmíněné mise se dochovalo několik Gollerových listů adresovaných zpravidla moravské novokřtěnské komunitě. Spolu s korespondencí novokřtěnského mlynáře Salomona Bögera, jenž se na čas k poselstvu připojil, jsou tyto dopisy uloženy v Lyceální knihovně Slovenské akademie věd. Podrobněji viz Martin ROTHKEGEL, *Od Nových Mlýnů až po Turecko, 1607–1610: Jak novokřtěnský mlynář Salomon Pöger hledal svou Turky unesenou manželku*, *Studia Moravica* 3, 2005, s. 13–21, zde s. 14–16.

23 Zikmund WINTER, *Český průmysl a obchod v XIV. věku*, Praha 1913, s. 283. Na tuto skutečnost odkazuje také J. PÁNEK, *Moravští novokřtění*, s. 245.

24 Národní archiv ČR Praha, fond Morava, inv. č. 5591, fol. 1.

žádala manželka Jana Diviše ze Žerotína porodní bábu Annu, novokřtěnku ze Skalice.²⁵ Ve stejném roce posílá nejmenovanou novokřtěnskou porodní bábu své dceři Bohunce také Karel starší ze Žerotína.²⁶ František Hrubý v případě Jana Diviše ze Žerotína zdůrazňuje, že Žerotínovo židlochovické sídlo se nacházelo nedaleko Brna. V něm se, jakožto v jednom z nejvýznamnějších zemských měst, jistě soustředilo mnoho jiných porodních bab, nicméně jeho žena se raději obrátila na skalickou novokřtěnku. Novokřtěnské porodní báby tedy musely dosahovat značných kvalit, když dokázaly i přes své nonkonformní náboženské vyznání být konkurenceschopné a, jak je patrné z uvedených příkladů, také favorizované. Stejný jev lze pozorovat také v případě novokřtěnských lékařů a lazebníků, jejichž služby moravská i česká šlechta častokrát upřednostňovala před službami jiných, mnohdy vzdálenostně dostupnějších lékařů. Jací tedy lékaři, lazebníci a porodní báby z řad novokřtěnců byli a z jakých možných důvodů příslušníci šlechty oslovovali členy tohoto sociálně a teologicky radikálního uskupení, se pokusím přiblížit v následujících odstavcích.

Lékaři a lazebníci v novokřtěnských rádech

Významným pramenem pro poznání povahy novokřtěnských lékařů a lazebníků jsou řády (tzv. *Ordnung*), které novokřtěnci vyhotovovali pro veškerá řemeslná odvětví, jež provozovali. Dochovaly se například řády určené mlynářům, sklepmistrům, formanům, kovářům a nožířům, obuvníkům a švadlenkám, ale také hospodářům či správcům dvorů. V případě lékařů a lazebníků jsou známy celkem dva řády, s nimiž bude pracováno i v tomto příspěvku. První z nich pochází z roku 1592 a byl určen primárně těm, kteří stáli v čele lékařského a lazebnického řemesla, tzv. představeným („mit den Fürgestellten Badern geredt“).²⁷ Druhý vznikl až v roce 1633, tentokrát stanoven obecně pro lékaře a lazebníky („mit den Badern geredt“),²⁸ a byl znovu obnovován (případně drobnými dodatky modifikován) v letech 1635, 1637, 1654 a 1666.²⁹ Jak vyplývá z uvedených citací, tyto řády se zpravidla nahlas předčítaly, a to buď před celou komunitou, nebo při shromáždění členů těch řemesel, kterých se bezprostředně týkaly. Zároveň ale novokřtěnci dbali na jejich písemné zaznamenávání, patrně proto, aby do nich mohli kdykoliv nahlédnout, a to

25 F. HRUBÝ, *Die Wiedertäufer*, s. 32. Celé znění listu M. BŘEZÍKOVÁ, *Listy Jana Diviše*, s. 55.

26 F. HRUBÝ, *Die Wiedertäufer*, s. 32.

27 Moravský zemský archiv (dále MZA) Brno, G 10 (Sbírka rukopisů Moravského zemského archivu), inv. č. 48/4, fol. 166. Funkce těchto představených spočívala především v organizaci práce a dohledu nad jejím řádným vykonáváním. C.-P. CLASEN, *Anabaptism*, s. 286–287.

28 MZA Brno, G 10, inv. č. 48/4, fol. 159.

29 Josef Beck ve svém opisu řádu z roku 1633 zaznamenal také přípisky Andrease Ehrenpreise, který nejspíš do hotových řádů zasahoval podle aktuální potřeby před jejich dalším obnovením.

zejména v momentech, kdy došlo k přestupku proti stanovenému řádu, což v novokřtěnské obci jen zřídkakdy zůstávalo bez důsledků.³⁰

Oba dva řády pochází z téhož rukopisu s názvem *Codex T – Codex Ehrenpreis*, jenž byl pod signaturou Mss. III. 198 (či pod starou signaturou G. J. VI. 26) uložen v Metropolitní knihovně v Ostřihomi, od konce druhé světové války však zůstává tento rukopis neznámý. V současné době lze pracovat pouze s jeho opisem, jenž pořídil Josef Beck a jenž spolu s dalšími opisy a materiály, které Beck nashromáždil po evropských archivech a knihovnách, dnes tvoří součást Sbírký rukopisů Moravského zemského archivu (fond G 10) v Brně.³¹

Ani jeden z těchto řádů doposud nebyl výrazněji v historiografii reflektován. Krátce se jim ve své kapitole o novokřtěnských lékařích a lazebnících věnoval Josef Loserth,³² ve své studii se jich dotknul také John L. Sommer, jenž, co se týče obsahu těchto řádů, víceméně přejal to, co uveřejnil již dříve Loserth.³³ Část řádu z roku 1633 vydal Josef Beck ve své edici novokřtěnských kronik z roku 1883,³⁴ tentýž přepis použil také Sommer v příloze výše dotčené studie.³⁵ Vyjma Sommera, který se však soustředil v převážné míře pouze na řád z roku 1633, nebyly tyto prameny doposud opatřeny podrobnějším komentářem a zasazeny do širšího kontextu.

Než přistoupím k samotné analýze a interpretaci obou řádů, ráda bych učinila poznámku k terminologii. Medicína 16. století poměrně jasně rozlišovala mezi lékaři, jimž bylo určeno především stanovení diagnózy a postup následné léčby, a lazebníky, kteří kromě provozu lázní a holení vousů často provozovali i činnost barvířskou (felčarskou), jež spočívala hlavně v pouštění žilou, přikládání baněk a pijavic či v jiných, drobných chirurgických úkonech. Zvláště stáli také lékárníci, kteří vyráběli a prodávali léky.³⁶ Na druhou stranu u novokřtěnců se zřejmě všechny tyto funkce mnohdy překrývaly. Jednoznačně to vyplývá ze zkoumaných řádů, které pod sjednocujícím názvem *Bader-Ordnung* (lazebnický řád) obsahují body týkající se jak přístupu k pacientům, tak výkonu lazebnických zákroků či výroby a uchovávání léků. Zdaleka to však neznamená, že

30 Ten, kdo se prohřešil vůči obecnímu pořádku, byl nejprve bratrsky napomenut svými souvěrci, pokud ovšem nedošlo k nápravě, musel se provinilec zpovídat před celou obcí, která mu dle závažnosti poklesku vymezila trest, jenž měl spíše disciplinární ráz. Pouze v nejhroších případech docházelo k vypovězení z komunity. C.-P. CLASEN, *Anabaptism*, s. 279–280.

31 MZA Brno, G 10, inv. č. 48/1–4. Lékařské a lazebnické řády se nacházejí konkrétně tamtéž, inv. č. 48/4, fol. 159–174.

32 J. LOSERTH, *Der Communismus*, s. 141–144.

33 J. L. SOMMER, *Hutterite Medicine*, s. 116–119.

34 Josef BECK, *Die Geschichts-Bücher der Wiedertäufer in Österreich-Ungarn 1526–1785*, Wien 1883, s. 485–487.

35 J. L. SOMMER, *Hutterite Medicine*, s. 125–127.

36 Roy PORTER, *Dějiny medicíny*, Praha 2013, s. 189–230.

novokřtění neznali a nepoužívali jiný termín než *Bader* (lazebník). V rádech se objevuje též *Stainschneider* (barvíř, chirurg),³⁷ v novokřtěnských kronikách *Artzt* či *Doctor der Arzneyj* (lékař; doktor lékařství)³⁸ a zcela ojediněle také *Balbierer* (barvíř).³⁹ Zápis z roku 1603, který zaznamenává úmrtí Georga Zobela, již zmíněného proslulého novokřtěnského lékaře, jej popisuje jako představeného staršího lékaře (*Artzt*), který po dlouhá léta stál v čele lazebnického řemesla (*Bader handwerck*).⁴⁰ I z tohoto přípisku je patrné, že funkce lékaře a lazebníka buď splývaly, nebo si byly natolik blízké, že novokřtění nepovažovali za nutné je od sebe výrazněji odlišovat.⁴¹

Jak už bylo zmíněno výše, podléhalo lékařské řemeslo jisté formě hierarchie typické i pro ostatní novokřtěnecké profese. V jeho čele stál představený čili mistr (*Fürgestellte*), mezi jehož hlavní povinnosti patřila organizace práce a dohled nad jejím vykonáváním. Také zprostředkoval instrukce, které přicházely od osob, jež řídily ekonomický chod komunity,⁴² a v neposlední řadě zodpovídal za náležitě dodržování stanovených řádů, které byly chápány na jednu stranu jako záruka zachování pořádku a disciplíny, na druhou stranu jako vzor ctnostného a křesťanského života. Řád z roku 1633 je určen, jak praví závěrečné ustanovení, všem budoucím vykonavatelům lékařského řemesla (zde se objevuje přímo termín potomek), „aby na této zemi žili ve cti a poctivosti, aby jim [tento řád] sloužil k trvalé útěše a blaženosti, navěky.“⁴³ Starší řád z roku 1592 zase zdůrazňuje zodpovědnost jednotlivce před Bohem za veškeré své počínání (včetně výkonu své profese), a proto doufá, že stanovené zásady budou přijaty jako dobré varování.⁴⁴

Pokyny představeného měly být vykonávány pilně a poslušně, nicméně z řádů je patrné, že se tak ne ve všech případech stávalo. Nejednou se objevuje zmínka o tom, že některá nařízení byla plněna pouze s nevolí a navíc nedbale.⁴⁵ Situace se zřejmě zhoršovala v nepřítomnosti představeného, a proto měl vždy před tím, než komunitu opustil, zadat práci a přidělit povinnosti. V žádném případě si neměli lékaři počínat svéhlavě, dělat to,

37 MZA Brno, G 10, inv. č. 48/4, fol. 169.

38 A. J. F. ZIEGLSCHMID, *Die älteste Chronik*. Na toto téma také částečně J. L. SOMMER, *Hutterite Medicine*, s. 123–124.

39 A. J. F. ZIEGLSCHMID, *Die älteste Chronik*, s. 435.

40 „...fürnehmer alter Artzt (der das ganntze Bader handwerckh in der Gmain Lange Zeit versehen, auch bej vilen ansehnlichen Herren gebraucht worden.)“ A. J. F. ZIEGLSCHMID, *Die älteste Chronik*, s. 611.

41 V této studii bude termín *Bader* překládán jako lékař/lazebník dle kontextu.

42 Jednalo se zejména o služebníky (světských) potřeb (*Diener der Notdurft*) a hospodáře (*Haushalter*). Peter-James KLASSEN, *The Economics of Anabaptism*, The Hague 1964, s. 91–92.

43 „Und wer disen Nachkomen wirt, dem wirt es hir auff erden ein grosse Eer, und ein ewiger Trost zur Saligkeit sein, hir und dort, in Ewigkeit.“ MZA Brno, G 10, inv. č. 48/4, fol. 166.

44 „Lieben Brüder, wir verhoffen, ir werdet solches vermanen, und guette warnung treulich annehmen, dan ir seit schuldig, vor Gott zu thuen.“ Tamtéž, fol. 173.

45 „mit unwillen und nit mit Fleiß“. Tamtéž, fol. 169.

co se jim zlíbí, a přenechávat svoji práci ostatním. Zdůrazňuje se také, aby ráno dlouze nevyspávali a během dne si nechodili znovu lehnout.⁴⁶ Konkrétnost těchto ustanovení upozorňuje na to, že zkoumané řády nevznikaly pouze jako preventivní opatření, ale reagovaly také na dřívější poklesky.

Kromě představeného rozlišují řády také starší lékaře a lazebníky, u nichž se předpokládalo, že své znalosti a zkušenosti budou předávat mladším spolupracovníkům. Svě učně měli nejenom patřičně vzdělávat, ale také je vést k poslušnosti, bázni a respektu, zejména vůči starším lékařům.⁴⁷ Opět jsou totiž v řádech zaznamenány případy svéhlavosti, kdy se mladí lékaři vzpírali svým mentorům,⁴⁸ což mohlo mít důvod buď v prosté neochotě podřizovat se autoritě, ale také kupříkladu ve snaze zavést nové léčebné postupy. Stále totiž není úplně jasné, zda novokřtěnci své lékaře vychovávali sami, či zda do jejich vzdělání zasahovaly i vnější vlivy. V prvních generacích novokřtěnského hnutí se patrně jednalo hlavně o bývalé členy lazebnických nebo chirurgických cechů, nelze však vyloučit ani přítomnost univerzitně vzdělaných lékařů.⁴⁹ V následujících letech formovali vznikající novokřtěnské *Bader handwerck* pravděpodobně jejich odchovanci, avšak vzhledem k přistěhovaleckým vlnám, které sílily především ve 30. a 40. letech a poté v 70. a 80. letech 16. století,⁵⁰ lze uvažovat také o přílivu nových lékařů, lazebníků či chirurgů různého stupně vzdělání. O těchto nově příchozích (*Newkomenden*) se zmiňují rovněž zkoumané řády, jejichž zaučení, jež je svěřeno opět oné skupině starších lékařů, se nelišilo od toho, které podstupovali mladí učedníci.⁵¹ Prostřednictvím nových členů komunit, kteří měli s lékařským či lazebnickým řemeslem předchozí zkušenosti, však mohly do novokřtěnských obcí dospět cizí praktiky a znalosti, které s sebou přinesly z místa svého bývalého

46 „Und wen die füergestellten außgeen, fleissig bevolhen, was sie dieweil thuen, und nit was sie gelustet verrichten sollen. Sollen ire leut darzue halten, das keiner sich zu diser oder jener arbeit zu guett duncken, noch auf den andern schieben, sich auch nit gnoönnen morgens frue so lang zu schlaffen oder bei Tag wiederzulegen.“ Tamtéž, fol. 171–172.

47 „Die Eltern Bader sollen die Jungen fleissig underweißen, in der Zucht und Forcht helfen halten“. Tamtéž, fol. 165.

48 „Das in allweg die Eltern den Jungen und Lernern treulich vor geen, über sie hüelten und machen, Inen alle unweiß abnehmen und nit ursach und sterckung geben, noch sie nit dem oder jehnen zu spreutzen, sie Abrichten; Entgegen die Jungen den Eltern volgen und nit, wem sie angeredt, und von etwas wegen underwisen werden, darýber murren oder flux zu wandern trachten.“ Tamtéž, fol. 170.

49 V prvních letech své existence oslovovalo novokřtěnství také představitelé intelektuálních vrstev, např. kněží, učitele, umělce nebo právě lékaře. V následujícím období však jejich zájem opadl, především z důvodu opakujících se mandátů proti novokřtěncům. S podobným průběhem se setkáváme také u prominentních měšťanů, kteří podporovali novokřtěnce zejména v letech 1525–1529. C.-P. CLASEN, *Anabaptism*, s. 279–317.

50 Gerhard J. NEUMANN, *Nach und von Mähren. Aus der Täufergeschichte des 16. und 17. Jahrhunderts*, Archiv für Reformationsgeschichte 48, 1957, s. 75–90.

51 „Deß gleichen soll es auch mit dem Newkomenden gehalten werden“. MZA Brno, G 10, inv. č. 48/4, fol. 166.

působitě a které se mohly dostat do rozporu s tradiční praxí novokřtěnských lékařů. To mohlo mít za následek projevy oné svéhlavosti a neposlušnosti, v rádech prezentované jako reptání (*murren*) a vzpírání se (*spreutzen*).⁵² Původ vzdělání novokřtěnských lékařů a vůbec povaha novokřtěnské medicíny však zůstává oblastí značně neprobádanou, a tak se musíme, alespoň prozatím, pohybovat pouze na poli spekulací.

Důraz byl kladen rovněž na samostudium. Ve volných chvílích se lékařům doporučovala svědomitá četba, a to nejenom lékařských knih, ale také bible.⁵³ Novokřtenci považovali bibli za základní zdroj lidského poznání a nadbytečným vzděláváním zpravidla pohrdali.⁵⁴ Novokřtěnští lékaři však zřejmě disponovali celou řadou lékařských knih a příruček, jež se v jimi vyhotovených doslovných nebo upravených prepisech dodnes dochovaly v evropských a amerických knihovnách a archivech.⁵⁵ Podstatnou část tvoří díla odkazující na kontroverzního učence a průkopníka alternativní medicíny Paracelsa.⁵⁶ Spolu s teologickými spisy, kronikami a zpěvníky představují lékařské knihy nejpočetněji zastoupené položky v knižním majetku novokřtěnců, a to jak v rukopisných, tak v tištěných vyhotoveních.⁵⁷

Studium bible korespondovalo s novokřtěnskou představou ideálního lékaře, který měl být především dobrým křesťanem. Pokud se bude pravidelně obracet k Bohu s upřímnou modlitbou, požehná mu nejen v jeho zbožnosti, ale také v lékařství, neboť „*na obojím příliš mnoho záleží*“.⁵⁸ Stejně jako jejich víra se i jimi provozovaná lékařská profese považovala za

52 Tamtéž, fol. 170.

53 „*Fleissig lesen und sich üben in H. Schrift und in Artzney büchern, dan die göttlich übung ist zu allen dingen nutz*“. Tamtéž, fol. 159.

54 C.-P. CLASEN, *Anabaptism*, s. 317. Podrobněji viz Simona VLČKOVÁ, *Novokřtěnské školství a jeho význam v kultuře předbělohorské Moravy*, *Vlastivědný věstník moravský* 49, 1988, s. 45–55; Jiřina HOLINKOVÁ, *Moravské předbělohorské školství*, in: František Hýbl (ed.), *Morava na prahu nové doby. Sborník příspěvků z konference konané 22.–23. června 1994 u příležitosti 500. výročí úmrtí Ctibora Tovačovského z Cimburka, Přerov 1995*, s. 153–159.

55 Matthias H. RAUERT – Martin ROTHKEGEL (Hgg.), *Katalog der hutterischen Handschriften und der Drucke aus hutterischen Besitz in Europa I-II* (= Quellen zur Geschichte der Täufer XVIII), Gütersloh 2011; Robert FRIEDMANN, *Handschriften der Huterischen Täufergemeinschaften*, Wien 1965.

56 Theoprastus Bombastus von Hohenheim (1493–1541), známý pod jménem Paracelsus, byl lékařem a alchymistou, jehož myšlenky kontrastovaly s tehdejšími pojetím medicíny, zejména radikálním odklonem od Galénovy medicíny. Vznikl tak specifický mysticko-náboženský lékařský proud, který nacházel ohlas zejména na dvorech renesančních vladařů. Paracelsus během svých četných cest zavítal i na Moravu. V roce 1537 pobýval v Moravském Krumlově u Jana z Lipé. Tomáš NEJESCHLEBA, *Renesanční medicína: academici versus practici*, in: Lydie Fialová – Petr Kouba – Martin Špaček (edd.), *Medicína v kontextu západního myšlení*, Praha 2008, s. 38–48, zde 45–47.

57 Ucelený soupis rukopisů viz M. H. RAUERT – M. ROTHKEGEL (Hgg.), *Katalog der hutterischen Handschriften I-II*. O tištěných exemplářích Martin ROTHKEGEL, *Knižní kultura moravských novokřtěnců. Rukopisy a tisky z knižních fondů huterských bratří*, in: *RegioM 2010*, s. 40–63.

58 „*Mit Fleissigem und Embsigem gebeet sich zu Gott halten, das er Inen gnad und segen, zur frombkeit, und irer arzney geben wölle, weil an beyden tailen seer vill gelegen ist.*“ MZA Brno, G 10, inv. č. 48/4,

ozdobu novokřtěnské obce, proto by ji měli vykonávat se ctí, poctivostí, pílí a střízlivostí a poskytovat ji stejně kvalitně všem osobám bez rozdílu, uvnitř novokřtěnské obce i mimo ni.⁵⁹ Jedině tak mohli svou činností přinášet komunitě užitek a blahobyť.⁶⁰

Novokřtěnští lékaři zajišťovali své obci profit hned dvojím způsobem. Zaprvé poskytovali svým souvěrcům lékařskou a lazebnickou péči, zadruhé za výkon jejich profese mimo komunitu plynul dané novokřtěnské obci nezanedbatelný zisk. V sirotčích registrech města Ivančice se dochovaly dlužné částky místních obyvatel za léky či lékařské služby, jež měly být vyplaceny novokřtěnským lékařům z nedalekých Alexovic. Jednalo se o sumy v rozmezí od jednoho do čtyř zlatých.⁶¹ Kromě standardní mzdy byli mnohdy obdarováni také například koňmi či oblečením, případně dostávali nějaký obnos peněz navíc. Nic z toho si však nesměli sami ponechat, jak je v rádech na několika místech zdůrazněno.⁶² Lékař byl povinen po návratu ze své cesty za pacienty okamžitě odevzdat veškerý svůj výdělek a celkově všechno, co by během své cesty získal.⁶³ V případě členů komunity bylo naopak lékařům striktně zakázáno nárokovat si jakékoliv odměny za svou práci.⁶⁴

Novokřtěnští lékaři, jak už bylo naznačeno výše, za svými pacienty často cestovali. Vyplývá to nejen ze zkoumaných řádů, ale kupříkladu i z pramenů šlechtické provenience (viz předchozí část). Délky těchto cest se zpravidla lišily, mohlo se jednat o krátkodobé výjezdy, ale i o dlouhodobé pobyty na dvoře některého z aristokratů. Na dlouhotrvající nepřítomnost svých lékařů si novokřtěnci často stěžovali, neboť v případě potřeby byli z důvodu prodlévání u svých urozených pacientů jen těžko k zastížení.⁶⁵ Pohoršení vzbuzoval také jejich stále více se rozmáhající zvyk využívat jízdy na koni či ve voze,

fol. 159.

59 „Iren Berueff und glauben Zieren, in der Gmain, und ausserhalb bei allen stenden ir Redligkeit, trew, fleiß und Nüchterkeit schen lassen.“ Tamtéž, fol. 159.

60 „Das sy ires berueff umb irer seelen hail, umb der Gmain Nutz und wolstand wegen, fleissig warnemen.“ Tamtéž, fol. 159.

61 „R. 1605 zůstalo dluhu toufarským lékařům po † Adamu Weisovi 4 zl. – Dorota, vdova po † Matěji Juráčovi, platila r. 1614 toufarům do Alexovic za lékařství 2 zl. – Barbíři alexovskému r. 1617 dáno za lékařství 1 zl.“ August KRATOCHVÍL, *Ivančice, bývalé královské město na Moravě. Popis dějepisný, místopisný a statistický*, Ivančice 1906, s. 309–310.

62 „Auch die geschenk von den herren nit selbs inen zueignen, es seyen Roß, klaider, Mantel oder derogleichen.“ MZA Brno, G 10, inv. č. 48/4, fol. 172. „Alles gelt, es seÿ geschenckt oder trinck geld, sambt allen verdienst, soll mit trewer hand den fürgestellten zuegestellt werden.“ Tamtéž, fol. 163.

63 „So einer außgeschick wirt und heimb kombt, (soll) er [...] was er ybriget, dz soll er wider überantworten, sambt den verdienst treu sein.“ Tamtéž, fol. 172.

64 „Auch soll man von unsern Leuten die Irer dienst bedörffen, weder geld noch gaben nemen, dan es nit nicht recht.“ Tamtéž, fol. 164.

65 „Sich mit den herren nit anhängisch machen, wenn ein Nott auskämb, das man sie weiters brauchen solle, als dann nit ledig khönnen werden, das inen selbs ein uneer ist.“ Tamtéž, fol. 172.

místo toho, aby chodili pěšky, obzvláště jednalo-li se o mladé a zdravé jedince.⁶⁶ Pokud potřebovali převážet léky nebo nástroje, měli se omezit pouze na to nejnужnější a vystačit si maximálně s jedním vozem. Nedodržování tohoto ustanovení bylo považováno za projev neskromnosti, za touhu po pohodlí a prostoru, a řády jej vytýkaly všem lékařům, včetně jejich představených.⁶⁷

V důsledku častých pobytů mimo komunitu si lékaři osvojovali i řadu jiných světských návyků, které se neshodovaly s přísnou disciplínou novokřtěnských obcí. V řádech se objevují zpravidla výtky vůči zálibě v přepychovém a luxusním oblečení,⁶⁸ které doprávali nejen sobě, ale také svým manželkám.⁶⁹ Světským vlivům postupně podrobovali předepsané obecní oblečení, které plně odpovídalo novokřtěnským požadavkům střídmosti a účelnosti a jehož součástí (klobouk, boty, suknice, opasek) chtěli alespoň zčásti přizpůsobit tehdejší módním trendům.⁷⁰ Výtky vůči marnivosti se ale netýkaly pouze oblečení, nýbrž také způsobu upravování vlasů. Lazebník (*Bader*, sic) měl stříhat vlasy svým souvěrcům doslova „*tak, jak je správně*“ a nikoliv „*tak, jak si každý přeje*“, tedy vzadu po ramena a ve předu na pěšinku.⁷¹ Lazebník (*Stainschneider*, sic) by měl stříhat a holit pouze podle rady a doporučení představeného řemesla,⁷² a nikoliv libovolně zavádět novoty (obě předchozí ustanovení opětovně dokazují nestálost a variabilitu novokřtěnské terminologie – ve stejném kontextu se pro osobu, jejímž primárním úkonem je stříhat a upravovat vlasy či vousy, vyskytuje termín *Bader*, jenž je běžně užíván i pro lékaře, a onen specifický termín *Stainschnaider*, který zase explicitně upozorňuje na lazebnické či chirurgické zaměření).

Vlivy vnějšího světa zasahovaly také do chování a povahy novokřtěnských lékařů. Jejich rostoucí nezávislost se patrně nejzřetelněji projevovala v neochotě podrobovat se obecnímu řádu a vůbec autoritám komunity, v panovačném chování a v přílišné svobodomyšlnosti.⁷³ Terčem kritiky se stávalo také jejich vyhledávání světské společnosti,

66 „*Sy sollen sich auch nit sogar an das Reitten und faren gewönen, was noch Jung und gesundt ist.*“ Tamtéž, fol. 165. „*sich auch nit aus Reiten gnoönen.*“ Tamtéž, fol. 172.

67 „*Das ein füergestellter nit mer dan ein fuer oder wagen voll, wenn er wandert, und darmit vernügt sein soll, den die brüeder sich so vieler fueren und des großen Raumb, den man haben will, bethweren.*“ Tamtéž, fol. 167.

68 „*Nit so prächtig sich stellen mit klaidung oder andern dingen.*“ Tamtéž, fol. 172.

69 „*und iren weibern alles zuwegen bringen, was sy nur haben wöllen.*“ Tamtéž, fol. 165.

70 „*Mueß vast alles anderst sein, Huet, die Schuuer, der Rock, der gürtel [...], obs nit gar weltlich, muß doch halb und halb sein.*“ Tamtéž, fol. 162.

71 „*das die Bader den brüedern das Haar abschneiden, wie es recht ist, und nit wie es ein Jedlicher begert, bis halb auf die Achsel und fornien ein schaidl*“ Tamtéž, fol. 162.

72 „*Das der Stainschneider mit des bruedern Rath so über handwerck gestellt, schneiden soll.*“ Tamtéž, fol. 169.

73 „*Eintail lassen inen so ungerne ordnung geben, und bleiben nit gern in der ordnung, Nemen inen gar zuvil freyheit und sein vil zu eigenwillig, wenn es einen nit wol füegt, es sey zur beschaw oder sonsten*

se kterou zřejmě udržovali těsnější svazky jdoucí za hranice profesního vztahu lékař – pacient. Sedávat a pít s lidmi zvenčí, či dokonce jim skládat přísahy,⁷⁴ se považovalo za přetvářku a pokrytectví, jež nemohlo být tolerováno.⁷⁵ Kromě toho se neměli lékaři stranit společnosti ostatních členů komunity a měli chodit jíst spolu s ostatními do „velké světnice“,⁷⁶ stejně jako to bylo nařízeno mikulovským alchymistům (*Alchimisten*) jménem Stoffel Eckstain a Nathaniel Hawer.⁷⁷ Není úplně jasné, kdo tito dva alchymisté byli a proč jsou zde explicitně jmenováni. Důležitý je však odkaz na mikulovské prostředí, které zastávalo funkci centra novokřtěnské medicíny a kde se koncentrovali nejvýznamnější z novokřtěnských lékařů (např. výše zmíněný Georg Zobel). Ani jeden z jmenovaných alchymistů se neobjevuje v žádné z novokřtěnských kronik a jejich neobvyklé označení „alchymisté“ by mohlo být dokonce důkazem ne-novokřtěnského původu. Podrobení se řádu ze strany význačných členů novokřtěnského lékařského řemesla, kteří navíc (v případě Eckstaina a Hawera) nemuseli být jeho nedílnou součástí, jistě působilo více než exemplárně.

O tom, že si lékaři při svých pobytech na šlechtických dvorech přivykli na odlišný způsob života, může svědčit i velmi konkrétní ustanovení, jež zakazuje lékařům chovat vlastní slepice a holuby.⁷⁸ Nelze příliš pochybovat o tom, že chov drůbeže měl vylepšit jinak vcelku strohý novokřtěnský jídelníček. Důsledkem, plynoucím z časté společnosti pánů, se stala tendence lékařů rozhodovat o mnoha důležitých věcech samostatně, místo toho, aby se obrátili na představeného řemesla nebo jiné, starší a zkušenější lékaře.⁷⁹ Celkově zřejmě mezi nimi panovala představa o tom, že vyhledávat pomoc a radu starších kolegů či přímo představeného řemesla je potupné, což ale v mnoha případech vedlo k nedokonalému poskytnutí lékařské či lazebnické péče, která následně způsobila nemalou škodu jednak

so bleibt er außen gleich gantz herrisch.“ Tamtéž, fol. 168–169.

74 Veškeré světské přísahy (přísahy věrnosti nebo přísahy svědectví) odmítali novokřtění od samého počátku. Posléze se radikální postoj vůči světským autoritám a vrchnostem zmírňoval, ale postoj k přísahám zůstal nadále spíše odmítavý. C.-P. Clasen, *Anabaptism*, s. 174.

75 *„Bey den welt leuten nit sitzen, zuetrincken, zaigen oder gesegen, wie ettliche ein weiß haben: Es ist nicht recht solche gleichsnerey zu treiben.“* MZA Brno, G 10, inv. č. 48/4, fol. 160.

76 Veškeré prostory novokřtěnských domů (tzv. haushabenů) byly společné, včetně ložnic a jídelen. C.-P. Clasen, *Anabaptism*, s. 260–262. O struktuře moravských novokřtěnských sídel viz Jiří PAJER, *Sídla novokřtěnců na jižní Moravě (Příspěvek k identifikaci a diferenciaci lokalit)*, Jižní Morava 35, 1999, s. 53–70.

77 *„Sollen auch fleissig in die grosse stueben zum gehn, wie andere fromen, wie auch zu Nickelspurg den Alchimisten ist geordnet worden und erkennt gewesen, dem Stoffel Eckstain und Nathaniel Hamer.“* MZA Brno, G 10, inv. č. 48/4, fol. 165.

78 *„Aigne Hennen, Tauben und derogleichen soll keinen gestattet werden.“* Tamtéž, fol. 163.

79 *„Auch das sie sich under den herrschaftsleuten, nit also einer allein umb wichtige sachen ohn Rath sollen annemen, sonder des verordneten über handwerck Rath haben, und so der selbig nit verhanden, sollen sie mit eines andern alten Baders Rath handeln.“* Tamtéž, fol. 169.

ošetřovanému, jednak jménu a pověsti novokřtěnských lékařů. I z těchto důvodů by měli udržovat respekt vůči lékařskému vědění, nezlenivět a nepodléhat svévoli.⁸⁰

Také ve vztahu k pacientům se nařizovala maximální pečlivost a rozvaha, aby se žádnému nestala žádná újma, která by stejně jako v předchozím případě vedla ke znevažení novokřtěnského lékařského řemesla.⁸¹ Akcentovala se rovněž vstřícnost a ochota, z řádů však vyplývá, že ne vždy se pacienti u novokřtěnských lékařů s tímto přístupem setkávali. Nepřístupné chování však celkem paradoxně převažovalo vůči ostatním novokřtěncům, zatímco své ne-novokřtěnské pacienty si lékaři zřejmě předcházeli. Odtud také plynou (a mnohokrát se v rádech opakují) stížnosti jejich souvěrců na vznětlivé, arogantní a často až nepřátelské zacházení ze strany novokřtěnských lékařů⁸² a zklamání z toho, že raději a ochotněji pomáhají cizím než jim.⁸³ Obzvláštní péči měli poskytovat starým a nemocným členům novokřtěnské obce, která vyžadovala kromě pečlivosti také vlídný a přátelský přístup.⁸⁴ Nicméně i z jejich strany přicházely stížnosti na nedostatek empatie a trpělivosti. Lékaři je odbývali, nevěnovali se jim s dostatečnou ochotou a výjimkou nebyla ani situace, kdy se na pacienta hrubým způsobem obořili, aniž by se snažili, jak je na ně v rádech apelováno, mu jakkoliv pomoci.⁸⁵ Důkazem toho, že novokřtěnští lékaři měli sklony si své pacienty vybírat, je i ustanovení zakazující zbytečné prodlévání na panstvích, kde získávali přístup k urozené a z jejich strany patrně preferované klientele.⁸⁶

Za svými ne-novokřtěnskými klienty nemuseli lékaři vždy dojíždět, někdy k nim totiž pacienti zavítali sami, obzvláště měli-li zájem o návštěvu novokřtěnských lázní.

80 „Es seind ettliche schämen sich, oder mainen, es sei inen ein schand wenn sie bei andern Rath suchen sollen, dar durch dan oft ein verkürzt, und in grössern Schaden eingeführt wirt, das im nit wol mer zu helffen ist. (Sollen ire Leut fleissig in der zucht und forcht halten, und nit zum müssiggang und eignen willen verderben lassen).“ Tamtéž, fol. 173.

81 „Das man mit den Eingeben soll bescheidenheit brauchen, damit nit jemandt verkürtzt werde, den es nit ohne nachred oder Nachteil abginge, und das gewissen beschwärdt wurde.“ Tamtéž, fol. 171.

82 „Das sie mit unsern volckh fleissiger seÿen, dann zuvor beschehen“. Tamtéž, fol. 172, či „Sollen sich der freiuiligkeit gegen Jedermann, unsern und andern Leuten fleissen, niemandt stoltzen, trutzigen beschaïd geben, es stehet uns treffenlich übl an.“ Tamtéž, fol. 160, či „Weillen sie dan vor allen dingen umb der geschwistriget willen da sein, sollen sie sich umb dieselbigen treulich annehmen, nit bösen bescheid außgeben“. Tamtéž, fol. 170.

83 „sollen sie sich umb dieselbigen treulich annehmen, nit bösen bescheid außgeben, damit die geschwistriget vernuegt und nit zu sagen haben, daz sie frembden helffen, aber inen nit“. Tamtéž, fol. 170.

84 „Mit unsern alten kranken und Presthafften gueten fleiß haben, inen mit willen und freindlichkeit dienen, dz si nit klagen und seufzen missen.“ Tamtéž, fol. 164.

85 „Wann etwan ein Alter böser schaden ist, soll man die leut nit grob anfarem, oder stützigem bescheid geben, sonder inen sagen, mein Brueder oder mein Schwester kann ich dir nit helffen, so will ich doch guetten Rath haben, und ich wil auch meinen fleiß thun, so vil miglich ist, ob dir geholffen möcht werden.“ Tamtéž, fol. 173.

86 „Es soll im auch keiner selbs sein bestallung machen und keiner bei den Herrschaften sich anhangen“. Tamtéž, fol. 164.

O avizovaném pobytu v lázních alexovických novokřtěnců referuje výše citovaný list Karla staršího ze Žerotína, nicméně o nadměrném zájmu o novokřtěnské lázně učinil poznámku také jezuitský farář z Valtic Christoph Andreas Fischer, jenž si ve svých *54 závažných důvodech, proč by novokřtěnci v této zemi neměli být trpěni* stěžuje na křesťany všech stavů (šlechtice nevyjímaje), kteří se o sobotách sbíhají do novokřtěnských lázní, aby se vykoukali. Rozmrzele dodává, že jednají, „*jako by tito sektáři byli jediní znalí lazebnického umění*“.⁸⁷ Nejvýznamnější lázně se podle J. Losertha nacházely v Čechi, v Pouzdřanech a v Sedleci.⁸⁸ Pozdější výzkumy dokládají existenci lázeňských zařízení také na několika dalších lokalitách.⁸⁹ Vzhledem k vysokým hygienickým požadavkům novokřtěnců, jež velmi zřetelně vystupují z jejich školních řadů,⁹⁰ je možné předpokládat, že lázně tvořily součást každého novokřtěnského sídla, avšak nelze s jistotou určit, zda všechny sloužily také nad rámec potřeb dané komunity, tedy návštěvníkům „zvenčí“.⁹¹

V lázních se měli novokřtěnští lazebníci příchozích ujímat s vlídností a pečlivostí⁹² a nezanedbávat své povinnosti „*tlacháním*“ a zdržováním se mimo lázeňské prostory, jak se v poslední době často stávalo a kvůli čemuž odcházeli návštěvníci lázní nespokojení.⁹³ Všeobecně bylo zakázáno chovat se hlučně a smát se.⁹⁴ Zajímavý je však dodatek tohoto bodu, který přísně zapovídá, aby lazebníci koupali sestry (tedy novokřtěnské ženy), respektive jim při koupeli asistovali, protože to je zcela nepřístojné.⁹⁵ Uvolněné mravy typické pro lázeňské prostředí se patrně nevyhýbaly ani lázním novokřtěnským.

Do lázní, které se kromě samotné části určené ke koupelím skládaly ještě z prostoru určeného pro holičské úkony (*Scherstatt*),⁹⁶ přicházeli novokřtěnští i ne-novokřtěnští návštěvníci za účelem koupele, základních chirurgických úkonů či si nechat ostříhat vlasy nebo oholit vousy. Pro tyto návštěvy byl pravděpodobně vymezen určitý čas, protože jsou

87 „*Alle Samstag sind ihre Bäder mit Christen voll angesteckt. Und nicht allein der gemeine Mann, auch die Herren laufen ihnen zu, wenn sie irgend eine Arznei brauchen, gleichsam als wenn die Wiedertäufer die einzigen wären, so diese Kunst ganz und gar inne haben.*“ Christoph Andreas FISCHER, *54 erheblichen Ursachen warum die Wiedertäufer nicht sein im Lande zu leiden*, Ingolstadt 1607. Citováno dle J. LOSERTH, *Der Communismus*, s. 276.

88 Tamtéž, s. 276.

89 Dlouhodobě se archeologickému výzkumu novokřtěnských sídel a jejich hmotné kultury věnuje Jiří Pajer, řada jeho studií vyšla souhrnně v J. PAJER, *Studie o novokřtěncích*.

90 S. VLČKOVÁ, *Novokřtěnské školství*, s. 45–55.

91 C.-P. CLASEN, *Anabaptism*, s. 261.

92 „*Im Bad sich auch sein freindlich und fleissig umb die leut annemen, Inen fleissig aufwarten*“.
MZA Brno, G 10, inv. č. 48/4, fol. 163.

93 „*Sich nit außser des bads oder in der Scherstatt aufhalten und schwätzen, das die leut mit unwillen aus dem bad gehn müssen, wie jëtziger Zeit oft geschicht.*“ Tamtéž, fol. 163.

94 „*Auch das sie im bad nit laut oder lächerlich seyen*“.
Tamtéž, fol. 171.

95 „*und sich nit understeen (als ungebüerlich ist) den schwestern zu zwagen.*“ Tamtéž, fol. 171.

96 Tamtéž, fol. 163.

v řádech lazebníci nabádání, aby se na své souvěrce, kteří se v daný čas do lázní nemohou dostavit, zle neutrhovali.⁹⁷ Z chirurgických výkonů poskytovali novokřtěnští lazebníci minimálně pouštění žilou a tzv. baňkování, o nichž se řády zmiňují. Zatímco pouštění žilou spočívalo v otevření zaškrcené žíly a vypuštění nahromaděné krve, baňkování bylo založeno na přikládání baněk na místa s naříznutou kůží.⁹⁸ Principiálně se však jednalo o totožnou proceduru, jejímž cílem bylo zbavit tělo škodlivých látek. Nástroje nezbytné pro holení, pouštění žilou a baňkování měli lazebníci pro komfort svých zákazníků udržovat neustále ostré a čisté.⁹⁹

Z dalšího vybavení novokřtěnských lékařů a lazebníků vystupují z řádů nejrůznější nádoby určené k destilaci, měděné nádoby, kotlíky, dřevěné pohárky, ale také textilie jako ručníky, osušky či šátky.¹⁰⁰ Nástroje a další předměty nezbytné k výkonu práce, které už dále zůstávají v řádech nespecifikovány, byly součástí obce a lékařům se zakazovalo je kamkoliv odvážet. Toto ustanovení se týkalo zejména jejich cest za pacienty mimo obec, během kterých s sebou směli vozit jen to nejnnutnější.¹⁰¹ Také jim nebylo dovoleno žádné nástroje přikupovat, a to ani pro svou vlastní potřebu, protože tato pravomoc ležela výhradně v rukou představeného řemesla.¹⁰² Téměř úsměvně působí opatření vůči vzájemnému zcizování nástrojů a vybavení. Občas se patrně stávalo, že lékař povolán do některého z novokřtěnských sídel odtud odvezl (úmyslně, nebo nedopatřením) nástroje, které mu nepatřily a které později scházely jinému lékaři, který na dané místo přijel po něm. Následkem bylo, že „jeden má dvojnásob, a druhý nic“.¹⁰³

Další nádoby, jako džbánky a skleničky (*kriegen und glesern*),¹⁰⁴ jsou zmiňovány v kontextu uchovávání léčiv. Novokřtěnští lékaři si své léky s největší pravděpodobností vyráběli sami. Tuto domněnku potvrzují předpisy kladoucí důraz na pečlivý sběr bylin a nejrůznějšího koření.¹⁰⁵ Distribuce léků však byla podrobena přísné kontrole ze strany představeného řemesla, a pokud se některý z lékařů vydal na cesty, měl se, stejně jako

97 „So die geschwistriget nit zum rechter zeit ins bad geen, zum zwagen und haar abschneiden kommen khönnen, sollen inen drumben nit bösen Bescheid geben.“ Tamtéž, fol. 171.

98 R. PORTER, *Dějiny medicíny*, s. 218.

99 „Den Zeug sollen sie fein Sauber und scharf halten, das den Bauren nit die augen übergehn, im Scheren, Aderlassen und Schrepffen.“ MZA Brno, G 10, inv. č. 48/4, fol. 163.

100 Tamtéž, fol. 168.

101 „Das man inen den zeug nit mer wie voohin, werdt volgen oder Passieren lassen, im Wandern, sondern nur etliche stickel, was man erkennen wirt.“ Tamtéž, fol. 166.

102 „Das sie ohne erlaubnuß und ohn Rath keinen zeug einkauffen sollen, nach irem gefallen, auch den gehilffen nicht macht geben zu kauffen.“ Tamtéž, fol. 167.

103 „Sie aignen inen ein ding zue, nemen es mit inen, da sie es vorhin finden, und der das seinig nach dem bevilch dorten last, an seinen Orth, der find darnach nichts. Der ander hat zweyfach, und diser nichts.“ Tamtéž, fol. 167.

104 Tamtéž, fol. 167.

105 „Im kreüter samlen und wurtzen graben, nit unendt und für witz treiben.“ Tamtéž, fol. 160.

v případě nástrojů, omezit pouze na to nejnnutnější. Doporučovalo se, aby s sebou nevezl pálenou (destilovanou) vodu, byliny, pálené víno a ocet, vyjma destilovaného octa, lihu (*spiritus vini*) a dalších surovin (*materi*) zakoupených ve Vídni.¹⁰⁶ Posledně jmenované zřejmě patřily k povolené cestovní výbavě. Tu bylo možné doplnit ještě o různé extrakty, např. o pilule, vývary a produkty z oleje, ovšem opět pouze se svolením představeného řemesla.¹⁰⁷ Tímto se patrně zamezovalo nedovolenému a nekontrolovanému prodeji léků. Léčiva byla výhradně majetkem obce a žádný z lékařů se na kupčení s nimi nesměl obohacovat. Instrukce zapovídající držení léků v rukou jednotlivců a jejich následné využívání k vlastnímu zisku a potřebám naznačují, že se tak nezřídka stávalo.¹⁰⁸ O konkrétní povaze novokřtěnských léků se řády dále nerozepisují.

Přestože lékaři trávili spoustu času na cestách, museli se stejně jako ostatní zapojovat do života v komunitě, jejíž nedílnou část tvořili. Pokud zrovna neměli vlastní práci, očekávalo se od nich, že vypomůžou s jinými činnostmi, zejména v případě mladých mužů, kteří se považovali za obzvlášť potřebné.¹⁰⁹ Všeobecně se na lékaře apelovalo, aby se nevyhýbali žádné práci a povinnostem z pocitu vlastní nadřazenosti.¹¹⁰ Zdůrazňování odpovědnosti vůči své komunitě spolu s prosazováním morálních hodnot a křesťanských ctností ostatně tvoří pilíře obou studovaných řádů a vůbec základ příkladného křesťanského života. Zmiňované kvality byly zároveň předpokladem řemeslné zdatnosti a fungovalo to i naopak. Z toho důvodu ten, „*kdo se věnuje svému řemeslu s pilí, ctí a zbožností, je dobrým lékařem i křesťanem*“.¹¹¹

Porodní báby

Bádání o novokřtěnských porodních bábách je mnohem problematičtější, neboť se nemůže opřít o systematicky vytvořené řády, které jsou k dispozici v případě lékařů

106 Tento bod byl určen primárně představeným řemesla, ale nelze příliš pochybovat o tom, že stejnými pravidly se museli řídit i ostatní lékaři. „*Was die fürgestellten, wenn sie wandern, hinden sollen lassen, Nemblich alle gebrennte wasser, sambt den kriegern und glesern, alle kreüter, Essig und Brandtwein, außgenommen distelierten Essig, spirito vini, und materi, so zu Wien erkaufft worden.*“ Tamtéž, fol. 167.

107 „*Auch wo einer etwas frombs hatte, von Exträten, es seyen Pilula, Latwergen, u(n)d was sonsten im früher gearbeitet wiert von Öhlen, dasselbig mag er auch mit sich nemen, dochmit Rath ires handwercks fürgestellten.*“ Tamtéž, fol. 168.

108 „*Sollen auch nit aigne Arzenejen haben, Iren gewinn, und aigennutz damit zu schaffen, darauß alle Unordnungen entstehn.*“ Tamtéž, fol. 163.

109 „*Man hat die Jungen auch offft im Haus braucht, wen beym handwerck nit Nötig zu thuen gewesen.*“ Tamtéž, fol. 160.

110 „*Auch nit von der Arbeit sich absichen, als wenn sie zu köstlich oder zu guet darzue weren, oder als ob sie nit zue Arbeit geschaffen weren. Gen. 3 Job. 5.*“ Tamtéž, fol. 163.

111 „*Wen sich mancher sovil aufs handwerck geb, oder der frömbkeit sovil beflisse, wer er ein sehr guetter artzt, und ein guetter Christ worden. I. Pet. 5.*“ Tamtéž, fol. 162.

a lazebníků. Ženské členky novokřtěnských obcí sice vykonávaly celou řadu profesí, zvláštní řády se však pro jejich činnost zpravidla nevyhotovovaly.¹¹² Výjimkou jsou novokřtěnky působící jako chůvy a vychovatelky v novokřtěnských školách, jejichž práce byla regulována školními řády, z nichž některé jsou na základě studia dostupných exemplářů zpracovány také v literatuře.¹¹³ Pro porodní báby se ale žádné jim explicitně určené instrukce nezachovaly. Máme však k dispozici řád určený „sestrám v povolání“ (*Schwestern in ämptern*) datovaný do roku 1617, jehož rukopis se pod signaturou Sobotiště 123 nachází ve sbírkách Lyceální knihovny Slovenské akademie věd v Bratislavě.¹¹⁴

Rukopis se skládá ze dvou částí, respektive ze dvou řádů. První řád je určen všem novokřtěnkám vykonávajícím nějaké řemeslo či profesi, druhý řád se omezoval na činnost chův (*Kindtsmüettern*), které se v novokřtěnských školách staraly o nejmladší děti.¹¹⁵ Domnívám se, že nelze zcela vyloučit možnost, že by právě tyto chůvy mohly mít kromě péče o nejmenší děti také starost o rodičky. Vybízí k tomu již jejich pojmenování *Kindtsmüettern*, jež se v německo-jazyčných oblastech běžně pro porodní báby používalo.¹¹⁶ Stejně jako v případě lékařů a lazebníků obě funkce často vykonávala jedna osoba, mohla i chůva starající se o děti v novorozeneckém a batolecím věku provozovat zároveň praxi porodní báby, která se o rodičku a dítě kromě samotného porodu starala také v období šestinedělí.¹¹⁷ Jak jinak vysvětlit absenci řádů pro porodní báby, jejichž služby byly vyhledávány i z řad moravských šlechticů, což znamená, že se rozhodně nejednalo o marginální profesi? Tuto domněnku potvrzuje i fakt, že novokřtěnské ženy urozené děti nejen přiváděly na svět, ale často sloužily také jako jejich chůvy, nad čímž se pohoršuje již zmíněný Christoph Andreas Fischer: „Bože smiluj se, zašlo to příliš daleko, protože téměř všechny [urozené] ženy na Moravě musí mít jako své porodní báby, kojné a chůvy jedině novokřtěnské ženy, jako kdyby pouze ony byly v těchto věcech nejzkušenější.“¹¹⁸ Pro ztotožnění těchto *Kindtsmüettern* s porodními bábami hovoří také fakt, že pro jiné chůvy

112 Josef Loserth ve svém soupisu novokřtěnských řádů uvádí z ženských povolání pouze řád pro švadlenky z roku 1640. J. LOSERTH, *Der Communismus*, s. 118–121.

113 Z české historiografie viz S. VLČKOVÁ, *Novokřtěnské školství*, s. 45–55.

114 Lyceální knihovna Ústrednej knihovny Slovenskej akademie vied Bratislava (dále LK ÚK SAV), sign. Sobotiště 123, nefol. Jedná se o součást knižního depotu objeveného v Sobotišti v roce 1961 v půdních prostorách bývalého novokřtěnského dvora. Podrobněji viz Heřman LANDSFELD, *Nalezené habánské knihy a rukopisy ze 16.–18. století*, Český lid 50, 1963, č. 3, s. 186.

115 Podle A. J. F. Zieglschmida se tyto chůvy staraly o děti ve věku od šesti týdnů do dvou let. A. J. F. ZIEGLSCHMID, *Die älteste Chronik*, s. 993.

116 Hana JADRŇÁ MATĚJKOVÁ, „Neznalé“ báby a „vzdělání“ lékaři? Konstrukce (ideální) porodní báby a strategie vytváření autority ve spisech autorek a autorů raně novověkých porodnických příruček z německojazyčných oblastí, Praha 2016, s. 22–24.

117 Tamtéž, s. 22–32.

118 „Gott erbarm, es ist alles zu weit kommen, denn es müssen jetzt fast alle Frauen in Mähren zu ihren Hebammen, Saugammen und Kindswärterinnen lauter wiedertäuferische Weiber haben, als wenn

a pečovatelky z novokřtěnských škol se jejich vlastní řády nedochovaly, neboť většina instrukcí jim byla adresována prostřednictvím školních řádů. Bohužel je v současné době pramenná základna k této problematice příliš torzovitá k vytváření závěrů. Z toho důvodu budou i následující odstavce spíše nastiňovat otázky a problémy než předkládat odpovědi.

Náplň prvního řádu se omezuje především na chování a vystupování novokřtěnských žen, v němž měly být vždy příkladem ostatním, zejména dětem a dospívajícím, které jim byly svěřeny. Ačkoli předčítání řádů nebyly přítomny pouze chůvy a vychovatelky, nýbrž také hospodyně (*Haushalterin*), přadleny (*Spinnerin*), švadleny (*Zueschneiderin*), kuchařky (*Köchin*) a ženy ze stájí (*Stallmairin*),¹¹⁹ většina bodů se týká výchovy dětí a mladých (resp. dospívajících) osob. Důraz se kladl na zbožnost, vlídnost a dobrotivost, dále na trpělivost a soucit, jež měly chovat vůči svým svěřencům.¹²⁰ Vyhýbat se naopak měly prudkému a hrubému jednání, ze kterých by si mohly děti vzít nevhodný příklad, přičemž tato výtka směřovala především k děvečkám pracujícím ve školách.¹²¹ Zcela praktického rázu je ustanovení varující před požáry a nabádající novokřtěnské ženy k obezřetnosti a opatrnosti, neboť v nedávné době k jednomu takovému incidentu došlo z pouhé nepozornosti jedné chůvy, která nedostatečně uhasila žhavé uhlíky.¹²²

Druhá část, byť primárně zaměřená na profesi chův (*Kindtsmüettern*), nám až na několik málo výjimek o povaze jejich činnosti příliš mnoho neříká. Objevuje se zde sice instrukce týkající se kojení, v níž je určeno, že devítiměsíční, ale v případě potřeby i šestiměsíční dítě může být odstaveno, pokud není dostatek kojných,¹²³ nebo že po ukončení kojení má být dítě dáno do školy (resp. školky), nicméně o praktické péči o nejmenší děti či dokonce novorozeňata se nelze dočíst takřka nic. Zmínky o rodičkách, šestinedělkách a matkách chybí úplně. Jednotlivá ustanovení se dále věnují hlavně morálním hodnotám chův. Ke

sie allein in diesen Sachen die erfahrensten wären.“ Citováno dle J. LOSERTH, *Der Communismus*, s. 150–151.

119 Kromě výše zmíněných byly přítomny zřejmě i pradleny (*Wescherin*), na daném místě je však rukopis poškozen a patrná jsou pouze písmena *-scherin*. LK ÚK SAV, sign. Sobotiště 123, fol. 1–7. K různým povoláním novokřtěnských žen viz Jiří PAJER, *Novokřtěnci za bockajovského vpádu v roce 1605*, in: Týž, *Studie o novokřtěncích*, Strážnice 2006, s. 163–170.

120 „*Erstlich das sie mit den Schwestern die sie bej inen haben, getrew, fromb und haußlich sein, in gutten friden leben, gegen den newkomenden und Jungen im glauben, alle dienstligkeit und mitleiden zubeweisen.*“ LK ÚK SAV, Sobotiště 123, fol. 2.

121 „*Man soll auf einander nit anschnauzen, nit grob oder verächtlich miteinander reden, welches solche: auch unser Jugendt oder Kinder die in der gmain aufwachsen oder die erst herzukommen, leernnen. Sonderlich klagt man seer uber die diernen die aus unsern schulln kommen.*“ Tamtéž, fol. 2.

122 „*Es were auch Newlich in einem Haußhaben schüer ein grosser Jammer entstanden, durch einen aschen der noch nit Recht geküelt gewesen, wen nit ohn gefehr ein alte Schwester darzu kom(m)en, oben auf einem Boden, da in ein kindtsmüetter versterkt hat.*“ Tamtéž, fol. 3.

123 „*Wen ein kindt ¾ Jar, ja auch ein halbs [poškozené slovo], mag sie es umb einer nott wegen abspehnen, oder baide trencken, wen man nit Leicht ein Trenckmuetter zu einem Waise bekommen kan.*“ Tamtéž, fol. 5.

svěřeným dětem se měly chovat s trpělivostí, nečinít jim žádná úskalí a trápení, být jim vzorem ve víře a zbožnosti, nově příchozím pak oporou v jejich začátcích.¹²⁴ Neměly se hádat, roznášet o sobě pomluvy a jinak se slovně napadat. Místo toho se očekávala z jejich strany vzájemná solidarita a jednota.¹²⁵ Zajímavý je ovšem důraz na jejich svědomitě a pravidelné docházení na kázání a k modlitbám, neboť se obojího nemohou účastnit tak často jako ostatní sestry.¹²⁶ K této občasné indispozici mohlo dojít buď důsledkem jejich neustálé péče o malé děti, ale taky, pokud jejich kompetence zahrnovala i babickou praxi, z důvodu pobytu u rodiček, za nimiž mohly (podobně jako lékaři za svými pacienty) cestovat mimo komunitu. Další body se dotýkají spíše praktického chodu zařízení, které pečovalo o nejmenší děti. Opakuje se například varování před požáry, kvůli čemuž je nařízena opatrná manipulace se světlem i s ohněm, ale také s horkou vodou.¹²⁷

O praxi novokřtěnských porodních bab se explicitně nezmiňuje ani jeden řád. Obsah obou řádů spíše podporuje starší Zieglschmidův výklad termínu *Kindmuettern* jakožto chůvy starající se o nejmenší děti v novokřtěnských komunitách. Předchozí výzkum navíc dokládá celou řadu profesí mnohdy se lišící jen drobnými terminologickými nuancemi, které novokřtěnské ženy ve školských a výchovných institucích novokřtěnců zastávaly – např. *Schulmutter*, *klein Schulmutter*, *Kindmutter* (sic), *Schulschwester*, *Schuldirn*, *Kindtdirn*, *Spielerdirn*, *Betterin*.¹²⁸ Náplň řádů zcela jasně dokazuje, že ony *Kindmuettern* byly součástí školského personálu. Nicméně vzhledem k tomu, že se k jejich kompetenci příliš konkrétně nevyjadřují a drží se spíše novokřtěnských topoi o zbožném, morálním a komunitě loajálním členovi novokřtěnské obce, zůstává jejich role v hledání novokřtěnských porodních bab otevřená, obzvláště přihlédneme-li k užívání termínu *Kindmutter* pro porodní báby v německojazyčném prostředí.¹²⁹ Pro bližší poznání této

124 „Damit die Jungen im glauben nit geergert oder betrüebt müesten werden, der Herr drowet destweg hart.“ Tamtéž, fol. 5. „Sonder vilmer trösten, unnd solchen Newkomenden zu irem anfang dienen und leühen.“ Tamtéž, fol. 5. Není zcela jasné, o jaký druh nově příchozích se v tomto případě jedná. Lze sice uvažovat o skutečně nových členech novokřtěnské obce (na což upozorňuje i část, zmiňující jejich „začátky“ ve víře), nicméně přistěhovalecké vlny se na počátku 17. století podstatně redukovaly. Pravděpodobně se jedná o modifikaci staršího ustanovení, které se buď z tradice, nebo ze setrvačnosti, uchovalo i ve zkoumaném řádu z roku 1617. Podobný vývoj je ostatně patrný i u řádů pro lékaře a lazebníky, které se měnily v horizontu 60 let jen pozvolna.

125 „Fein fridlich und ainig mit einander sein, nit zaurkisch, haderisch oder verbünstig gegen einander sein. – Nit umb eines schlechten dings oder huders wegen händel miteinander anfang.“ Tamtéž, fol. 5.

126 „Erstlich das sie fein fleissig auflosen sollen, nach dem sie nit sovil als andere schwestern bei des herrn wort sein khönnen. – Vleissig zu des herrn wort und zum geheet geen.“ Tamtéž, fol. 5.

127 „Mit fewer und Liecht sorg [poškozená část], sonderlich mit dem warmen aschen, der dordruch offft gefar entstanden. – Auch sorg feltig mit haifsem wasser sein, in irer stuben, umb der kinder weg.“ Tamtéž, fol. 6.

128 J. LOSERTH, *Der Communismus*, s. 144–151; J. PAJER, *Novokřtěnci za bočkajovského vpádu*, s. 165; S. VLČKOVÁ, *Novokřtěnské školství*, s. 46.

129 Viz výše.

problematiky by však muselo dojít k podstatnému rozšíření pramenné základny, která je, jak již bylo avizováno výše, jen velmi kusá.

Závěr

Analýza novokřtěnských řádů vyhotovených pro lékaře a lazebníky ukázala, že může přispět k poznání vnitřního chodu novokřtěnských obcí a v kombinaci s dalšími prameny (zemské či šlechtické proveniencí) také vztahu těchto novokřtěnců se svým ne-novokřtěnským okolím. V rámci novokřtěnské komunity patřili lékaři a lazebníci spíše k nonkonformním členům, kteří se mnohdy potýkali s nemožností prosazovat svoji vůli a s intolerancí svých světských návyků. Navzdory tomu patřili mnozí z nich k nejmávanějším členům novokřtěnské obce, a kromě své lékařské/lazebnické profese zastávali i jiné, velmi významné funkce. Např. již několikrát zmíněný Georg Zobel byl v roce 1593 zvolen tzv. služebníkem potřeb (*Diener der Notdurft*), jenž měl na starosti ekonomické záležitosti novokřtěnských komunit. Další novokřtěnský lékař Sebastian Dietrich zastával funkci kazatele (*Diener des Wortes*) a od roku 1611 dokonce biskupa celé novokřtěnské obce.¹³⁰

Pro své kvality, osobní i profesní, na něž kladly důraz studované řády, se stali vyhledávanými odborníky v oboru, po němž se kvůli narůstajícímu se zájmu o tělo a zdraví v 16. století výrazně zvýšila poptávka.¹³¹ Obzvláště zohledníme-li neutěšený stav moravských lékáren, v nichž apatykáři často prodávali léky „staré [...] a k lékařství nehodné, [...] což se k nemalému nebezpečení zdraví a životů všech vztahuje“¹³² kvůli čemuž musely být opakovaně nařizovány jejich vizitace ze strany zemských lékařů,¹³³ kteří navíc pro svůj malý počet nedokázali uspokojit rostoucí zájem o lékařské služby v zemi,¹³⁴ jeví se novokřtěnští lékaři jako vítaná alternativa. Autoři předchozích výzkumů

130 R. FRIEDMANN, *Hutterite Physicians and Barber-surgeons*, s. 128–130.

131 Pro moravské prostředí viz Tomáš KNOZ, „...s pomocí Boží dosti mírně se mám...“ *Zdraví a nemoci Karla st. ze Žerotína*, Acta Musei Moraviae: scientiae sociales 82, 1997, s. 183–199

132 MZA Brno, A 3 (Památky sněmovní), kniha 4, fol. 355.

133 Na zemských sněmech byly vizitace apatyků zemskými lékaři ustanoveny v letech 1593, 1607, 1619.

134 Nejprve byli ustanoveni dva zemští lékaři, jeden v Brně a druhý v Olomouci. Posléze byl zemský lékař přijat do každého kraje a do biskupské Kroměříže. „O objednání doktorů zemských – Poněvaď z strany dobrých a zkušených lékařů v Markrabství tomto nemalý nedostatek snášíme, na tom jsme se všichni čtyři stavové snesli, aby dva doktoři v lékařství zemští přijatí byli, z kterýchž by jeden v městě Olomouci a druhý v městě Brně bytem by. Což panu hejtmanovi, nejvyššímu panu sudímu, nejvyššímu panu hofmistroví a panu Václavovi ze Zástřizl v moc dáváme, aby takové dva doktory objednali a s nimi o službu jejich z peněz zemských na místě našem se snesli a narovnali se. (1597, Brno, úterý po sv. Václavu).“ MZA Brno, A 3, kniha 4, fol. 166. „O doktory zemské – Poněvaď toho obzvláštní potřeba pro zachování a opatření zdraví i pohodlí mnohých z pánů obyvatelů i jiných lidí se uznává, aby do všech krajů a měst J. M. C. přednějších, též do města J. K. M. pana kardinála biskupa olomouckého

zabývající se touto problematikou se také většinou shodují na tom, že novokřtění měli blízko k paracelsiánství, které mezi domácími lékaři příliš velkou reflexi nezaznamenalo, a tudíž by novokřtění patřili k několika málo praktikujícím paracelsiánům, jejichž náboženský mysticismus mohl být pro mnohé aristokraty přitažlivý. Novokřtění se však paracelsiánstvím pravděpodobně spíše inspirovali a rozhodně jej neakceptovali v celém rozsahu. Důkazem může být prosté pouštění žilou, které z novokřtěnské medicíny nikdy nevymizelo (zmínky o něm nalézáme jak v lékařských a lazebnických řádech, tak ve šlechtické korespondenci) a které je jasným dokladem respektování tradiční galénovské humorální patologie.¹³⁵ Do jaké míry paracelsiánství skutečně ovlivnilo novokřtěnskou medicínu, je otázkou podrobného studia novokřtěnských lékařských knih, které se doposud nedočkaly adekvátního zpracování, jež by mohlo významně přispět nejen k poznání dějin novokřtěnství, ale také k dějinám medicíny obecně.

Výzkum novokřtěnských porodních bab je z důvodů dlouhodobého nedostatku pramenů velmi problematický. Řád z roku 1617 určený „*sestrám v povolání*“ a *Kindtsmüettern*, chůvám pečujícím o nejmenší děti, jejichž činnost je však definována jen okrajově, vyvolává spíše otázky a upozorňuje na limity, s nimiž se bádání o novokřtěnských porodních bábách, ale i jiných novokřtěnských profesích zastávaných ženami, potýká. Lze jen doufat, že soustavný výzkum stovek novokřtěnských rukopisů uložených v archivních, knihovních, ale i soukromých sbírkách v budoucnosti vnese do celé záležitosti jasnější světlo.

Kroměříže doktoři zemští nařízení a zjednání byli. (1607, Olomouc, úterý po Navštívení Blahoslavené Panny Marie).“ MZA Brno, A 3, kniha 5, fol. 417.

135 Podrobněji viz T. NEJESCHLEBA, *Renesanční medicína*, s. 38–48.

Summary

The Anabaptist Physicians, Barber-Surgeons and Midwives in the 16th and 17th Century

The Anabaptists became, despite of their religious and social radicalism, very popular shortly after their arrival to Moravia in 1526, mostly for their craftsmanship. The Anabaptist physicians, barber-surgeons' and midwives' skills were greatly favourite amongst the Moravian nobility, including the most significant members of both land and court aristocracy, regardless of their religion. In consequence of that relationship, they often became demanded members of aristocratic, and in some cases even of royal courts, which led to their exceptional position not only in the world of medicine of that time, but also in the Anabaptists' society itself.

This paper takes into account primarily the demands put on the Anabaptist physicians, barber-surgeons and midwives by their own community, which are most obvious in the sets of rules drawn up for all the crafts and professions practised by this radical movement. The analysis and interpretation of these rules are considered in the context of the history of the Anabaptists in Moravia, of their medicine and also of the history of medicine in general, although we are not able to recognize the basis of the Anabaptist medicine as much as we can reconstruct (at least partially) the life and every-day issues of the physicians and barber-surgeons. For their frequent travels, they were much more influenced (and in some way spoiled) by the "outside world", in consequence of which they had serious attitude problems, but some of them still belonged to the most promi-

nent members of community. Their medical skills and personal qualities were highly emphasized by the Anabaptist rules, as were their piety and faith. These high expectations and requirements caused them to be popular physicians and barber-surgeons even by the noble patients, whose attention was increasingly attracted by health, illnesses and the body in general in the 16th century. Considering their possible connection to paracelsianism, they must have formed a special element in the medical practice back then.

As for the Anabaptist midwives, the research proved to be much more complicated due to lack of sources. Even though there is evidence that Anabaptist women served as midwives, wet nurses and nurses in general in aristocratic families, no set of rules intended to them survived to this day. Because of that, a possibility that the Anabaptist midwives might be identified with other women's profession, especially with *Kindtmüettern*, the nurses taking care of the babies in the Anabaptist schools, has to be considered. Nevertheless, the set of rules dedicated to *Kindtmüettern* do not contain anything explicitly regarding midwifery. As long as there are not enough sources, nothing definite can be declared. The deeper research into both the Anabaptist midwifery and medicine would significantly conduce not only to the history of Anabaptism and their activity in Moravia and other countries, but also to the history of medicine in general.